ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ SIR GORDON SLYNN της 17ης Σεπτεμβρίου 1987 *

Κύριε πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

Η παρούσα αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως που υποβλήθηκε βάσει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ από το Court of Session της Σκωτίας θέτει ορισμένα σημαντικά ζητήματα ως προς το δικαίωμα επί της επαγγελματικής εκπαιδεύσεως που παρέχεται στα πανεπιστήμια, και συγκεκριμένα το δικαίωμα υποτροφίας που να καλύπτει τα έξοδα διατροφής του σπουδαστή. Πρόκειται για την τελευταία από πέντε υποθέσεις, στις τέσσερις δε άλλες έχω ήδη αναπτύξει τις προτάσεις μου, οι οποίες πραγματεύονται εν μέρει τα επίμαχα εν προκειμένω ζητήματα. Για να αποφύγω τις επαναλήψεις θα παραπέμψω στις προτάσεις μου εκείνες. Τα κρίσιμα περιστατικά που δεν αμφισβητούνται και εκτίθενται, επιτρέψτε μου να πω, με τη μέγιστη δυνατή σαφήνεια στη Διάταξη περί παραπομπής μπορούν να συνοψιστούν ως εξής.

Ο Stephen Malcolm Brown, ο προσφεύγων στη δίκη που εκκρεμεί ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, γεννήθηκε στη Γαλλία το 1966. Ο βρετανός πατέρας του και η γαλλίδα μητέρα του έχουν εργαστεί στην Αγγλία, αλλ' όχι μετά το 1965, οπότε μετέβησαν προς εγκατάσταση στη Γαλλία, όπου και εξακολουθούσαν να κατοικούν κατά τον κρίσιμο χρόνο. Ο προσφεύγων, ο οποίος έχει διπλή ιθαγένεια, γαλλική και βρετανική, εκπαιδεύθηκε σε γαλλικά σχολεία και έλαβε το απολυτήριο μέση εκπαιδεύσεως τον Ιούνιο 1983. Ο προσφεύγων έγινε δεκτός από το Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ για να σπουδάσει ηλεκτρολόγος-μηχανολόγος, τα μαθήματα δε θα άρχιζαν το φθινόπωρο του 1984.

Πριν πάει στο Καίμπριτζ ο προσφεύγων εργάστηκε από τις 9 Ιανουαρίου 1984 ως ασκούμενος μηχανολόγος στην εταιρία Ferranti plc του Εδιμβούργου. Ο προσφεύγων εργάστηκε με πλήρες ωράριο και έναντι αμοιβής και η εργασία του χαρακτηριζόταν ως « προπανεπιστημιακή επαγγελματική εκπαίδευση », καταβάλλονταν δε οι εισφορές του εθνικού ασφαλιστικού συστήματος. Μετά από ένα αρχικό εισαγωγικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα δώδεκα εβδομάδων ο προσφεύγων τοποθετήθηκε σε θέση στην οποία « εκτέλεσε πρακτικής φύσεως καθήκοντα ηλεκτρολόγου-μηχανολόγου που περιλαμβάνονται στη συνήθη επιχειρηματική δραστηριότητα της εταιρίας », όπως αναφέρεται επί λέξει στη Διάταξη παραπομπής. Προϋπόθεση για την πραγματοποίηση της πρακτικής αυτής ασκήσεως ήταν να έχει γίνει προηγουμένως δεκτός από πανεπιστήμιο. Ο προσφεύγων έφυγε από τη Ferranti για το Καίμπριτζ στις 14 Σεπτεμβρίου 1984.

Τον Οκτώβριο 1984 η Ferranti αποφάσισε να χορηγήσει στον προσφεύγοντα υποτροφία στο πλαίσιο του προγράμματος υποτροφιών της. Αυτό σήμαινε ότι στον προσφεύγοντα θα καταβαλλόταν ορισμένο χρηματικό ποσό κάθε ακαδημαϊκό εξάμηνο και ότι ο προσφεύγων θα εργαζόταν επ' αμοιβή στα πλαίσια πρακτικής ασκήσεως κατά τη διάρκεια των θερινών διακοπών. Η υποτροφία αυτή δεν τον υποχρέωνε να εργαστεί στη Ferranti μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του ούτε υποχρέωνε τη Ferranti να τον προσλάβει μετά την αποφοίτησή του. Η Ferranti κατά κανόνα χορηγεί τις υποτροφίες μόνο σε όσους έχουν αποπερατώσει το πρώτο έτος των πανεπιστημιακών τους σπουδών, αλλά η προϋπόθεση αυτή δεν εξετάστηκε στην περίπτωση του προσφεύγοντος, επειδή ελήφθη υπόψη η απόδοσή του

* Μετάφραση από τα αγγλικά.

κατά τη διάρκεια της απασχολήσεώς του στις αρχές του 1984.

Το Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ συνιστά στους σπουδαστές ηλεκτρολογίας-μηχανολογίας — χωρίς όμως να το απαιτεί — να αποκτήσουν επαγγελματική πείρα πριν αρχίσουν να σπουδάζουν. Η απόκτηση πάντως πείρας οκτώ εβδομάδων πριν από το τέλος του δεύτερου έτους είναι υποχρεωτική.

Πρόθεση του προσφεύγοντος είναι να αποκτήσει τα τυπικά και ουσιαστικά προσόντα και να εργαστεί ως ηλεκτρολόγος-μηχανολόγος και να γίνει μέλος του επαγγελματικού συλλόγου των ηλεκτρολόγων-μηχανολόγων, του *Institution of Electrical Engineering.*

Ο κύκλος πανεπιστημιακών σπουδών του προσφεύγοντος αποσκοπεί στο να δοθούν στους φοιτητές ευρείες θεωρητικές και πρακτικές γνώσεις μηχανολογίας και ηλεκτρολογίας. Περιλαμβάνει επίσης παραδόσεις μαθηματικών και οργανώσεως επιχειρήσεων. Η πραγματική εξειδίκευση στην ηλεκτρολογία δεν αρχίζει παρά στο τρίτο έτος.

Οι κύριες κατηγορίες των μελών του επαγγελματικού αυτού συλλόγου είναι οι φοιτητές-μέλη, τα έκτακτα μέλη, τα απλά μέλη και τα διακεκριμένα μέλη. Τα απλά και τα διακεκριμένα μέλη είναι γνωστά ως « τακτικά μέλη ». Ένα πτυχίο με άριστα στην ηλεκτρολογία ή σε κάποια άλλη σχετική επιστήμη, όπως η φυσική, τα μαθηματικά, οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές ή η πληροφορική, το οποίο χορηγείται μετά από κύκλο σπουδών αναγνωρισμένο από τον επαγγελματικό σύλλογο, πράγμα που συμβαίνει με τις σπουδές του προσφεύγοντος, πληροί τις προϋποθέσεις που θέτει ο σύλλογος ως προς τα τυπικά προσόντα και δίνει στον πτυχιούχο τη δυνατότητα να γίνει αμέσως έκτακτο μέλος. Για να γίνει τακτικό μέλος, ο πτυχιούχος πρέπει να συγκεντρώνει και άλλες προϋποθέσεις ως προς την πρακτική εκπαίδευση και πείρα. Πρέπει επίσης να περάσει επιτυχώς ένα « επαγγελματικό τεστ », το οποίο περιλαμβάνει την υποβολή έγγραφης δηλώσεως, στην οποία να εκτίθεται η πείρα του, καθώς και συνέντευξη σχετική με τη δήλωση αυτή. Μολονότι μπορεί κανείς να ασκεί το επάγγελμα του μηχανικού ή μηχανολόγου στο Ηνωμένο Βασίλειο και να χρησιμοποιεί τον τίτλο του « μηχανικού » ή « μηχανολόγου » χωρίς να διαθέτει κανένα τυπικό προσόν και χωρίς να είναι μέλος κάποιου συγκεκριμένου συλλόγου, ο εγγεγραμμένος στον πίνακα επαγγελματιών μηχανικών και μηχανολόγων του μητρώου του Τεχνικού Επιμελητηρίου δικαιούται να χρησιμοποιεί τον τίτλο του « chartered engineer » και τα χαρακτηριστικά αρχικά « C. Eng. », εφόσον είναι μέλος ενός από τους αναγνωρισμένους συλλόγους. Η ιδιότητα του τακτικού μέλους του επαγγελματικού συλλόγου ηλεκτρολόγων παρέχει στον ενδιαφερόμενο το δικαίωμα εγγραφής στο παραπάνω μητρώο.

Ενεργώντας κατά νομοθετική εξουσιοδότηση ο Secretary of State for Scotland (Υπουργός Σκωτίας) εξέδωσε τις ακόλουθες αποφάσεις σχετικά με την καταβολή σπουδαστικών επιδομάτων από το δημόσιο ταμείο: τη Student's Allowance (Scotland) Regulations 1971 (SI 1971/124) (σκωτική κανονιστική απόφαση σχετικά με τα σπουδαστικά επιδόματα), η οποία τροποποιήθηκε με δύο κανονιστικές αποφάσεις του 1983 (SI 1983/798 και SI 1983/1536, στο εξής: πρώτη και δεύτερη τροποποιητική απόφαση αντίστοιχα). Τα δύο κύρια στοιχεία των σπουδαστικών επιδομάτων είναι το επίδομα για την κάλυψη των εξόδων διατροφής (το ύψος του οποίου εξαρτάται από τη χρηματική συμβολή των γονέων, η οποία πρέπει να είναι ανάλογη προς τα εισοδήματά τους) και τα δίδακτρα, τα οποία η Scottish Education Department (Διεύθυνση Παιδείας της Σκωτίας, στο εξής: SED) καταβάλλει απευθείας στο πανεπιστήμιο ανεξάρτητα από το εισόδημα του σπουδαστή ή των γονέων του.

Δεν νομίζω ότι είναι αναγκαίο να εκθέσω λεπτομερώς τις διατάξεις των κανονιστικών

αποφάσεων. Αρκεί να ειπωθεί ότι η SED, με έγγραφα της 6ης Αυγούστου και της 18ης Οκτωβρίου 1984, απέρριψε την αίτηση του προσφεύγοντος για το σπουδαστικό επίδομα με το ακόλουθο σκεπτικό: θα δικαιούνταν το επίδομα, αν πληρούσε τις προϋποθέσεις που αναφέρονταν σε οποιονδήποτε από τους τρεις λόγους αρνήσεως:

1) ο προσφεύγων δεν είχε τη συνήθη διαμονή του στις βρετανικές νήσους κατά την περίοδο των τριών ετών πριν από την 31η Αυγούστου 1984·

2) μολονότι διέμενε εντός της Ευρωπαϊκής Κοινότητας κατά την περίοδο εκείνη, δεν είχε εργαστεί στη Σκωτία τους εννέα τουλάχιστον από τους δώδεκα μήνες πριν από την ημερομηνία αυτή *και* δεν ζητούσε το επίδομα για τη φοίτηση σε « φορέα επαγγελματικής εκπαιδεύσεως » [« επαγγελματική σχολή » κατά την έννοια του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33], έπρεπε δε να πληρούνται *και οι δύο* προϋποθέσεις αυτές προκειμένου να δικαιούται το επίδομα ο υπήκοος χώρας της ΕΟΚ που διέμενε εντός της Κοινότητας αλλ'όχι στη Σκωτία. Ας σημειωθεί ότι στην περίπτωση αυτή έπρεπε να πληρούται και άλλη μία προϋπόθεση, δηλαδή ο αιτών το επίδομα να έχει εισέλθει στο Ηνωμένο Βασίλειο με αποκλειστικό ή κύριο σκοπό την ανάληψη ή εξεύρεση εργασίας·

3) μολονότι διέμενε στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και ήταν τέκνο υπηκόου χώρας της ΕΟΚ, κανείς από τους γονείς του δεν εργαζόταν ως μισθωτός στη Σκωτία κατά την « κρίσιμη ημερομηνία » (εν προκειμένω την 30ή Ιουνίου 1984) ούτε είχε εργαστεί στη Σκωτία για συνολικό διάστημα ενός τουλάχιστον έτους κατά τη διάρκεια των τριών ετών πριν από την ημερομηνία αυτή.

Με την προσφυγή του κατά της απορριπτικής αποφάσεως της SED ο προσφεύγων ισχυρίζεται ότι δικαιούται το επίδομα βάσει των ακόλουθων διατάξεων του κοινοτικού δικαίου, οι οποίες υπερέχουν των κανονιστικών αποφάσεων: α) του άρθρου 7 της Συνθήκης ΕΟΚ, όπως έχει ερμηνευτεί στην υπόθεση 293/83, Gravier κατά Δήμου Λιέγης (Συλλογή 1985, σ. 593), β) του άρθρου 7, παράγραφος 3, του κανονισμού 1612/68, γ) του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού αυτού και δ) του άρθρου 12 του κανονισμού αυτού.

Το βάσιμο των αξιώσεων του προσφεύγοντος αμφισβητείται από τον Υπουργό Σκωτίας (υπό του οποίου την εποπτεία τελεί η SED) και το Court of Session παρέπεμψε ορισμένα ζητήματα στο Δικαστήριο σχετικά με τα άρθρα αυτά της Συνθήκης και του κανονισμού.

Το άρθρο 7 του κανονισμού 1612/68 έχει ως εξής (κατά το μέρος που ενδιαφέρει εν προκειμένω):

« 1. Ο εργαζόμενος υπήκοος ενός κράτους μέλους δεν δύναται στην επικράτεια των άλλων κρατών μελών να έχει, λόγω της ιθαγενείας του, διαφορετική μεταχείριση από τους ημεδαπούς εργαζομένους, ως προς τους όρους απασχολήσεως και εργασίας, ιδίως όσον αφορά την αμοιβή, την απόλυση, την επαγγελματική επανένταξη ή την επαναπασχόληση αν έχει καταστεί άνεργος.

2. Απολαύει των ιδίων κοινωνικών και φορολογικών πλεονεκτημάτων με τους ημεδαπούς εργαζομένους.

3. Δικαιούται εξίσου όπως και οι ημεδαποί εργαζόμενοι και υπό τους αυτούς όρους να φοιτά στις επαγγελματικές σχολές και στα κέντρα επαναπροσαρμογής ή επανεκπαιδεύσεως. »

Το άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68 ορίζει τα εξής:

« Τα τέκνα του υπηκόου κράτους μέλους που απασχολείται ή έχει απασχοληθεί κατά το παρελθόν στην επικράτεια άλλου κράτους μέλους γίνονται δεκτά στα μαθήματα γενικής εκπαιδεύσεως, μαθητείας και επαγγελματικής εκπαιδεύσεως υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους αυτού του κράτους, εφόσον τα τέκνα αυτά διαμένουν στην επικράτειά του. »

Η δανική κυβέρνηση προβάλλει προδικαστικώς την ένσταση ότι, δεδομένου ότι ο προσφεύγων έχει τη βρετανική ιθαγένεια, δεν μπορεί να επικαλεστεί έναντι του Ηνωμένου Βασιλείου καμία διάταξη της Συνθήκης που να αφορά τις διακρίσεις. Η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου δεν υποστηρίζει την ίδια άποψη και εκτός από μία σύντομη αναφορά στις παρατηρήσεις της δανικής κυβερνήσεως οι ενδιαφερόμενοι δεν εξέτασαν το ζήτημα αυτό κατά την ανάπτυξη των επιχειρημάτων τους. Εγώ θεωρώ καταρχήν ως δεδομένο ότι ο προσφεύγων μπορεί να προβάλει δικαιώματα ως γάλλος υπήκοος, δεδομένου ότι η Γαλλία είναι η χώρα στην οποία διέμενε και με την οποία έχει τους στενότερους δεσμούς, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι είναι γιος βρετανού υπηκόου.

Ερώτημα 1

« Αποτελεί ο κύκλος σπουδών μηχανολογίας με πλήρη παρακολούθηση σε πανεπιστήμιο, ο οποίος οδηγεί στη χορήγηση πτυχίου χάρη στο οποίο ο πτυχιούχος πληροί τις από άποψη σπουδών προϋποθέσεις για να γίνει μέλος του επαγγελματικού συλλόγου των ηλεκτρολόγων-μηχανολόγων, πράγμα το οποίο στη συνέχεια του δίνει τη δυνατότητα, μετά την απόκτηση επιπλέον επαγγελματικής πείρας, να εγγραφεί στα σχετικά μητρώα ως επαγγελματίας μηχανολόγος και να χρησιμοποιεί τον τίτλο του " chartered engineer ":

α) επαγγελματική εκπαίδευση εμπίπτουσα στο πεδίο εφαρμογής της Συνθήκης ΕΟΚ, σε σχέση με το άρθρο 7 της Συνθήκης αυτής, όπως ερμηνεύτηκε στην υπόθεση 152/82, Forcheri κατά Βελγίου, και στην υπόθεση 293/83, Gravier κατά Δήμου Λιέγης,

ή/και

β) εκπαίδευση σε επαγγελματική σχολή, κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 3, του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου; »

Το ζήτημα αυτό πρέπει να επιλυθεί υπό το πρίσμα των αποφάσεων του Δικαστηρίου στην υπόθεση 152/82, Forcheri κατά Βελγίου (Συλλογή 1983, σ. 2323), μολονότι το εθνικό δικαστήριο, στο οποίο εναπόκειται η τελική απόφαση, μπορεί να ανατρέξει και στις αποφάσεις του Δικαστηρίου στις υποθέσεις 293/85, Επιτροπή κατά Βελγίου, και 24/86, Blaizot κατά Πανεπιστημίου Λιέγης και λοιπών, στις οποίες εξετάστηκε σε βάθος το ζήτημα αν και υπό ποιες προϋποθέσεις η πανεπιστημιακή εκπαίδευση αποτελεί επαγγελματική εκπαίδευση.

Η άποψή μου εκτίθεται στις προτάσεις που ανέπτυξα στις υποθέσεις αυτές, ιδίως δε στην υπόθεση Επιτροπή κατά Βελγίου, και δεν θα την επαναλάβω εδώ λεπτομερώς. Η γνώμη μου με λίγα λόγια είναι ότι οι πανεπιστημιακές σπουδές αποτελούν επαγγελματική εκπαίδευση, αν « προετοιμάζουν το σπουδαστή για την απόκτηση τυπικού προσόντος » ή « του παρέχουν την ιδιαίτερη ικανότητα » για την άσκηση συγκεκριμένου επαγγέλματος ή απασχολήσεως, ακόμη και αν περιλαμβάνουν στοιχεία γενικής παιδείας. Απαντώντας στα γραπτά ερωτήματα του Δικαστηρίου η γερμα-

νική κυβέρνηση φαίνεται να δέχεται ότι όλες οι μορφές πανεπιστημιακής εκπαιδεύσεως που προετοιμάζουν για συγκεκριμένο επάγγελμα ή απασχόληση αποτελούν επαγγελματική εκπαίδευση, η δε δανική κυβέρνηση δέχεται επίσης ότι οποιαδήποτε εκπαίδευση με την οποία αποκτώνται προσόντα για συγκεκριμένη εργασία πέραν της γενικής παιδείας αποτελεί επαγγελματική εκπαίδευση.

Εξάλλου η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία ισχυρίστηκε με τις παρατηρήσεις της ότι οι πανεπιστημιακές σπουδές αποτελούν επαγγελματική εκπαίδευση μόνο εφόσον η περάτωσή τους αποτελεί προϋπόθεση για την άσκηση ορισμένου επαγγέλματος. Δεν συμφωνώ με την άποψη αυτή. Υπάρχουν ορισμένα επαγγέλματα που μπορούν να ασκούνται αφενός από πτυχιούχους συγκεκριμένης σχολής και αφετέρου από μη πτυχιούχους που να έχουν ορισμένη πανεπιστημιακή ή πρακτική κατάρτιση ή πείρα. Η άποψη ότι οι πανεπιστημιακές σπουδές που οδηγούν στην άσκηση αυτών των επαγγελμάτων δεν αποτελούν επαγγελματική εκπαίδευση, επειδή δεν είναι αναγκαία προϋπόθεση για την άσκηση του σχετικού επαγγέλματος, θα περιόριζε αδικαιολόγητα τον ορισμό που δόθηκε στην υπόθεση Gravier.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που εκτίθενται στη Διάταξη παραπομπής και δεν αμφισβητούνται από τους διαδίκους, φαίνεται εκ πρώτης όψεως ότι ο κύκλος σπουδών του προσφεύγοντος ανταποκρίνεται, σε σχέση με το επάγγελμα του ηλεκτρολόγου-μηχανολόγου, στα κριτήρια στα οποία στηρίζεται, όπως εξέθεσα, η απόφαση Gravier. Οι σπουδές αυτές του δίνουν σε μεγάλο βαθμό τις αναγκαίες θεωρητικές και πρακτικές γνώσεις για να γίνει ηλεκτρολόγος-μηχανολόγος, για να εργαστεί στον τομέα αυτό και, αν το επίπεδο του πτυχίου του είναι το απαιτούμενο, για να γίνει έκτακτο μέλος του σχετικού επαγγελματικού συλλόγου, πράγμα που του δίνει τη δυνατότητα να γίνει αργότερα πλήρες μέλος. Δεν μπορεί κατά τη γνώμη μου να θεωρηθεί ως αποφασιστικό επιχείρημα κατά του προσφεύγοντος το γεγονός ότι ο κύκλος των σπουδών του δεν του δίνει αμέσως ή άμεσα την ιδιότητα του « chartered engineer ». Είναι προφανές ότι το πτυχίο που του δίνει το δικαίωμα να γίνει έκτακτο μέλος αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της συνολικής καταρτίσεώς του, εκτός από το ότι αποτελεί εκπαίδευση για το συγκεκριμένο επάγγελμα.

Δεν δέχομαι τις στενότερες ερμηνείες επί των οποίων εμμένουν η γερμανική και η δανική κυβέρνηση, δηλαδή ότι το άρθρο 7, παράγραφος 3, θέτει και μία επιπλέον προϋπόθεση, δηλαδή να υφίσταται σχέση με τη δραστηριότητα του εργαζομένου υπό την ιδιότητα του εργαζομένου. Η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στης οποίας τη διευκόλυνση αποβλέπει ο κανονισμός 1612/68 αποτελεί « για τον εργαζόμενο ένα από τα μέσα που του εξασφαλίζουν τη δυνατότητα να βελτιώσει τους όρους διαβιώσεως και εργασίας του και να διευκολύνει την κοινωνική του προαγωγή » (τρίτη αιτιολογική σκέψη). Είναι προφανές ότι η επίτευξη του σκοπού αυτού θα ματαιωνόταν εν μέρει, αν ο κοινοτικός εργαζόμενος δεν ήταν σε θέση να εκπαιδευθεί σε νέο κλάδο, ιδίως δε όταν πρόκειται για εκπαίδευση υψηλότερου επιπέδου.

Όσον αφορά το δεύτερο σκέλος του πρώτου ερωτήματος, ο προσφεύγων και η Επιτροπή υποστηρίζουν ότι δεν είναι εύλογο να γίνει διάκριση μεταξύ της « επαγγελματικής εκπαιδεύσεως » και της φράσης « φοίτηση στις επαγγελματικές σχολές » που χρησιμοποιείται στο άρθρο 7, παράγραφος 3, του κανονισμού 1612/68. Το Ηνωμένο Βασίλειο αντίθετα θεωρεί ότι το Δικαστήριο θα μπορούσε να δεχτεί την άποψη αυτή. Κατά τη γνώμη μου, οποιοσδήποτε εκπαιδευτικός φορέας που οργανώνει έναν ή περισσότερους κύκλους μαθημάτων επαγγελματικής εκπαιδεύσεως πρέπει να χαρακτηρίζεται κατά το μέτρο αυτό ως « επαγγελματική σχολή » κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 3.

Ερώτημα 2

« Πρέπει στην έννοια της φοίτησης σε επαγγελματικές σχολές να δοθεί, σε σχέση με το άρθρο 7 της Συνθήκης ΕΟΚ, όπως ερμηνεύτηκε στην υπόθεση 152/82, Forcheri κατά Βελγίου, και στην υπόθεση 293/83, Gravier κατά Δήμου Λιέγης, η ερμηνεία ότι περιλαμβάνει την καταβολή από κράτος μέλος, βάσει διατάξεων της εθνικής του νομοθεσίας, προς όσους ή για λογαριασμό όσων φοιτούν σε επαγγελματικές σχολές: α) των διδάκτρων τους ή/και β) των εξόδων διατροφής τους; »

Το ερώτημα αυτό δεν αφορά την υποχρέωση καταβολής διδάκτρων, όπως η υπόθεση Gravier, αλλά την καταβολή των σχετικών διδάκτρων προς όσους φοιτούν ή για λογαριασμό τους. Ο λόγος είναι ότι γενικά στο Ηνωμένο Βασίλειο τα πανεπιστημιακά δίδακτρα δεν καταβάλλονται από το φοιτητή που έχει την ιθαγένεια του Ηνωμένου Βασιλείου, αλλά από την αρμόδια τοπική εκπαιδευτική αρχή, ενώ πριν από το Σεπτέμβριο 1986 τα πανεπιστημιακά δίδακτρα καταβάλλονταν απευθείας από τους φοιτητές που είχαν ιθαγένεια χώρας της Κοινότητας. Δεν βλέπω καταρχήν καμία διαφορά μεταξύ αφενός της επιβολής στο φοιτητή της υποχρεώσεως καταβολής διδάκτρων και της μη επιβολής και αφετέρου της καταβολής ή μη καταβολής των διδάκτρων αυτών για λογαριασμό του. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις υπάρχει διάκριση κατά την έννοια της αποφάσεως Gravier.

Καλύπτει η απόφαση Gravier τόσο τα δίδακτρα όσο και τα τέλη εγγραφής; Νομίζω ότι η απάντηση πρέπει να είναι οπωσδήποτε καταφατική, εφόσον η καταβολή των διδάκτρων είναι προϋπόθεση για την πρόσβαση στην εθνική εκπαίδευση. Στην απόφαση Gravier αναφέρονται τα τέλη εγγραφής, αλλά, όπως προκύπτει σαφώς από τα περιστατικά της υποθέσεως και από την υπόθεση Blaizot και την υπόθεση 309/85, Barra κατά Βελγικού δημοσίου και Δήμου Λιέγης, αντικείμενο της διαφοράς σε όλες αυτές τις βελγικές υποθέσεις δεν ήταν τα βασικά τέλη εγγραφής, που καταβάλλουν όλοι οι φοιτητές, αλλά αυτό που κατά την προφορική διαδικασία επονομάστηκε « minerval για αλλοδαπούς φοιτητές », το οποίο μπορούσε να ανέρχεται στο 50 % των εξόδων οργανώσεως των σπουδών. Πρόκειται επομένως κατ' εξοχήν ή τουλάχιστον κατ' ουσία για δίδακτρα.

Πράγματι, κατόπιν της τροποποιήσεως των σχετικών διατάξεων του Ηνωμένου Βασιλείου, η οποία άρχισε να ισχύει την 1η Σεπτεμβρίου 1986, οι αρχές του Ηνωμένου Βασιλείου καταβάλλουν πλέον και τα δίδακτρα των υπηκόων των κρατών της Κοινότητας (προφανώς ανεξάρτητα από τη φύση των πανεπιστημιακών τους σπουδών). Για το λόγο αυτό το Ηνωμένο Βασίλειο δεν αμφισβήτησε ότι οι φοιτητές που έχουν την ιθαγένεια χώρας της Κοινότητας δεν πρέπει να καταβάλλουν δίδακτρα. Φαίνεται όμως ότι η τροποποίηση δεν δίνει στον προσφεύγοντα όλα τα δικαιώματα που αξιώνει. Η τροποποίηση δεν είχε αναδρομική ισχύ. Ο προσφεύγων υποχρεώθηκε να καταβάλει τα δίδακτρα για τα ακαδημαϊκά έτη 1984 και 1985 και είναι πιθανό ότι αναγκάστηκε να τα καταβάλει και για το 1986. Εξάλλου, ο δικηγόρος του ανέφερε κατά την προφορική διαδικασία ότι η τροποποίηση δεν εφαρμόζεται ή είναι ενδεχόμενο να μην εφαρμόζεται στην περίπτωση όσων άρχισαν να σπουδάζουν πριν αρχίσει να ισχύει.

Για τους παραπάνω λόγους, αν υποτεθεί ότι οι σπουδές του προσφεύγοντος αποτελούν επαγγελματική εκπαίδευση, ο προσφεύγων δεν έπρεπε να καταβάλει τα δίδακτρα αυτά κατά την απόφαση Gravier, η οποία, όπως ανέφερα στις προτάσεις μου στην υπόθεση Blaizot, δεν

νομίζω ότι έχει μόνο αποτελέσματα για το μέλλον, αλλά καλύπτει τους σπουδαστές που παρακολουθούσαν μαθήματα επαγγελματικής εκπαιδεύσεως κατά το χρόνο της αποφάσεως Gravier σε σχέση με όλες τις σπουδές τους. Κατά συνέπεια, τα δίδακτρα αυτά πρέπει να του επιστραφούν, εφόσον τα έχει καταβάλει, ενώ δεν έχει υποχρέωση καταβολής τους, αν δεν τα έχει καταβάλει ακόμα.

Τα ποσά που αποβλέπουν στην κάλυψη των εξόδων διατροφής των φοιτητών, το αντικείμενο δηλαδή του δεύτερου σκέλους του δεύτερου ερωτήματος, θέτουν ένα διαφορετικό πρόβλημα.

Ο προσφεύγων ισχυρίζεται ορθά, αναφερόμενος στην υπόθεση 9/74, Casagrande κατά Landeshauptstadt München (ECR 1974, σ. 773), ότι οι προϋποθέσεις για την πρόσβαση στην επαγγελματική εκπαίδευση περιλαμβάνουν όχι μόνο τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν οι σπουδαστές για την αρχική τους εγγραφή σε έναν κύκλο σπουδών, αλλά και οτιδήποτε είναι αναγκαίο για να καταστεί δυνατή η παρακολούθηση των σπουδών αυτών. Ο σπουδαστής πρέπει να διαθέτει τα μέσα διατροφής του, βιβλία και τα λοιπά βοηθήματα. Ενώ οι ημεδαποί φοιτητές λαμβάνουν υποτροφίες για τα έξοδα διατροφής τους, οι φοιτητές από τα άλλα κράτη μέλη πρέπει να καλύπτουν οι ίδιοι τα έξοδα διατροφής τους, πράγμα που είναι αποφασιστικό στοιχείο για να αποφασίσουν αν θα σπουδάσουν ή όχι: κατά τον προσφεύγοντα, πρόκειται για προφανή διάκριση.

Τα κράτη μέλη που υπέβαλαν παρατηρήσεις, καθώς και ο Υπουργός Σκωτίας στην ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου διαδικασία, υποστηρίζουν σθεναρά την άποψη ότι για τις υποτροφίες που καλύπτουν τα έξοδα διατροφής δεν ισχύει η αρχή που καθιερώθηκε με την απόφαση Gravier. Στην παρούσα υπόθεση η Επιτροπή δεν υποστήριξε ότι όντως ισχύει. Μολονότι δηλαδή υποστήριξε διαφορετική άποψη στις προηγούμενες υποθέσεις, μου φαίνεται ότι τελικά δέχεται ότι δεν ισχύει.

Το ζήτημα αυτό δεν είναι εύκολο, αλλά νομίζω, για τους λόγους που εξέθεσα χωρίς μεγάλη βεβαιότητα με τις προτάσεις μου στην υπόθεση Gravier και θα εκθέσω παρακάτω, ότι οι προϋποθέσεις για την πρόσβαση στην εκπαίδευση στις οποίες αναφέρεται η απόφαση Gravier δεν καλύπτουν και τις υποτροφίες αυτές.

Καταρχάς στην απόφαση Gravier τονίζεται ότι τα δίδακτρα αποτελούσαν «οικονομικό φράγμα στην πρόσβαση στην εκπαίδευση», υπό την έννοια ότι, αν ο σπουδαστής δεν τα κατέβαλλε, δεν θα μπορούσε να σπουδάσει. Μολονότι βέβαια είναι προφανές ότι, αν ένας σπουδαστής δεν μπορεί να φάει ή να έχει ένα κρεβάτι, δεν μπορεί να σπουδάσει, δεν νομίζω ότι τα έξοδα διατροφής έχουν αρκετά άμεση σχέση με τις ίδιες τις σπουδές ώστε να καλύπτονται από την αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων που καθιερώθηκε με την απόφαση Gravier. Η άμεση πρόσβαση στα μαθήματα επαγγελματικής εκπαιδεύσεως εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 7 της Συνθήκης, τα έξοδα διατροφής όμως όχι, αφού δεν υπάρχουν ειδικότερες διατάξεις του κοινοτικού δικαίου.

Είναι το συμπέρασμα αυτό ασυμβίβαστο με τον ισχυρισμό της Επιτροπής, ο οποίος έγινε δεκτός από τον υπουργό, ότι για τους εργαζόμενους δεν επιτρέπονται οι διακρίσεις όσον αφορά τις υποτροφίες που καλύπτουν τα έξοδα διατροφής για την επαγγελματική εκπαίδευση σε σχέση με το άρθρο 7, παράγραφος 3, του κανονισμού 1612/68; Κατά τη γνώμη μου όχι. Ο κανονισμός περιέχει ειδική διάταξη που ορίζει ότι ο εργαζόμενος δικαιούται «εξίσου όπως και οι ημεδαποί εργαζόμενοι και υπό τους αυτούς όρους» να αξιώνει είτε «πρόσβαση στην επαγγελματική εκπαίδευση» (όπως αναφέρει το αγγλικό κείμενο) ή απλώς «να φοιτά στις επαγγελματικές σχολές» (όπως αναφέρουν το γαλλικό και το ελληνικό κείμενο).

Ενόψει του γαλλικού κειμένου και του κειμένου στις άλλες γλώσσες πλην της αγγλικής, νομίζω ότι η « πρόσβαση στην επαγγελματική εκπαίδευση » σημαίνει το ίδιο όπως και η « φοίτηση σε επαγγελματικές σχολές » και καλύπτει όχι μόνο το δικαίωμα φοιτήσεως, αλλά και την παρακολούθηση μαθημάτων επαγγελματικής εκπαιδεύσεως από όλες τις απόψεις. Λαμβάνοντας υπόψη τους σκοπούς του κανονισμού, όπως εκτίθενται στις αιτιολογικές σκέψεις, νομίζω ότι, για τους λόγους που ανέπτυξα με τις προτάσεις μου στην υπόθεση Lair, το δικαίωμα και οι όροι που αναφέρονται στο άρθρο 7, παράγραφος 3, περιλαμβάνουν και τις υποτροφίες για τα έξοδα διατροφής, εφόσον οι υποτροφίες αυτές παρέχονται στους ημεδαπούς εργαζομένους.

Το άρθρο 7, παράγραφος 2, είναι ακόμη σαφέστερο, εφόσον βέβαια εφαρμόζεται εν προκειμένω (το ζήτημα αυτό το εξέτασα και στην υπόθεση Lair). Εφόσον ένα « κοινωνικό πλεονέκτημα » ισχύει για την επαγγελματική εκπαίδευση ή για άλλες μορφές εκπαιδεύσεως πλην της επαγγελματικής, είναι σαφές ότι η έννοια αυτή καλύπτει και τα επιδόματα για την κάλυψη των εξόδων διατροφής. Αν καλύπτει, όπως νομίζω, τη γενική τουλάχιστον εκπαίδευση, δεν είναι νοητό να έχει ο εργαζόμενος περισσότερα δικαιώματα σε σχέση με τη γενική εκπαίδευση από ό,τι σε σχέση με την επαγγελματική.

Κατά τη γνώμη μου η απάντηση στο πρώτο σκέλος του ερωτήματος αυτού πρέπει να είναι καταφατική και στο δεύτερο αρνητική.

Ερώτημα 3

« Πρέπει ο υπήκοος κράτους μέλους που κατοικούσε σε αυτό το κράτος μέλος και εισέρχεται σε άλλο κράτος μέλος (" κράτος υποδοχής ") να θεωρηθεί ως " εργαζόμενος " κατά την έννοια του άρθρου 7 του κανονισμού 1612/68, εφόσον:

α) ο ενδιαφερόμενος εργάστηκε ως μισθωτός με πλήρες ωράριο που καλύπτεται από σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως ως εκπαιδευόμενος ηλεκτρολόγος για περίοδο οκτώ μηνών πριν εισέλθει στο πανεπιστήμιο,

β) πριν ο ενδιαφερόμενος εισέλθει στο κράτος υποδοχής, είχε ήδη κανονίσει ότι μετά το πέρας του οκταμήνου θα άρχιζε σπουδές μηχανολογίας με πλήρη παρακολούθηση σε πανεπιστήμιο του κράτους υποδοχής,

γ) δεν θα είχε προσληφθεί από τον εργοδότη του στη θέση που προσλήφθηκε, αν δεν είχε γίνει δεκτός στο πανεπιστήμιο

και

δ) άρχισε να εργάζεται για να αποκτήσει πείρα εργασίας στη βιομηχανία ηλεκτρικών μηχανών; »

Δεδομένου ότι στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται τελικά να κρίνει κατά πόσον ο προσφεύγων είναι εργαζόμενος κατά την έννοια του άρθρου 7 του κανονισμού, το ερώτημα που τίθεται στο Δικαστήριο είναι αν σε σχέση με το άρθρο αυτό η έννοια του « εργαζομένου » καλύπτει κατ' ορθή ερμηνεία και όσους ασκούν τις δραστηριότητες που αναφέρονται στο ερώτημα.

Ο προσφεύγων ισχυρίζεται ότι, όταν εργαζόταν στη Ferranti, είχε την ιδιότητα του εργαζομένου κατά την έννοια του άρθρου 48 της Συνθήκης. Ο προσφεύγων ανταποκρινόταν

στα κριτήρια που καθιερώθηκαν με την απόφαση στην υπόθεση 66/85, Lawrie-Blum κατά Land Baden-Württemberg (απόφαση της 3ης Ιουλίου 1986, Συλλογή 1986, σ. 2121), αφού ήταν πρόσωπο που « παρέχει, κατά τη διάρκεια ορισμένου χρόνου, προς ένα άλλο πρόσωπο και υπό τη διεύθυνση αυτού του τελευταίου, υπηρεσίες έναντι των οποίων λαμβάνει αμοιβή ». Ο προσφεύγων βρισκόταν στην ίδια θέση όπως και η ασκούμενη καθηγήτρια στην υπόθεση Lawrie-Blum, στην οποία επίσης επρόκειτο για « πρακτική προετοιμασία που συνδέεται με την καθαυτό άσκηση του επαγγέλματος ». Επιπλέον, ο προσφεύγων καλυπτόταν από το εθνικό σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως ως ασκούμενος μηχανολόγος.

Ο προσφεύγων και η Επιτροπή υποστηρίζουν ότι τα στοιχεία αυτά αρκούν. Εφόσον έχει την ιδιότητα του εργαζομένου, είναι εργαζόμενος από όλες τις απόψεις και δεν μπορεί να επιβληθεί υποχρέωση συμπληρώσεως κάποιας χρονικής περιόδου πριν θεωρηθεί εργαζόμενος σε σχέση είτε με το άρθρο 48 είτε με τον κανονισμό. Δεν έχουν σημασία τα κίνητρα που τον οδήγησαν να αρχίσει να εργάζεται, όπως για παράδειγμα το γεγονός ότι θα παρείχε την εργασία αυτή για περιορισμένο χρονικό διάστημα πριν από την έναρξη των πανεπιστημιακών του σπουδών.

Για άλλη μια φορά το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γερμανία και η Δανία διαφωνούν πλήρως με το συμπέρασμα αυτό. Σκοπός του κανονισμού είναι να διευκολυνθεί η εξεύρεση μισθωτής εργασίας και η ενσωμάτωση των μεταναστών στο κράτος μέλος υποδοχής. Τα παραπάνω κράτη υποστηρίζουν ότι θα αποτελούσε τελείως αδικαιολόγητη ερμηνεία του αντικειμένου και του σκοπού του κανονισμού 1612/68 το να θεωρηθεί ότι μια βραχεία περίοδος εργασίας, έστω και αν σκοπός της εργασίας αυτής είναι η εξασφάλιση πρόσθετου εισοδήματος ή η πρακτική χρησιμότητά της για τις πανεπιστημιακές σπουδές είτε πριν την έναρξη των σπουδών είτε κατά τη διάρκεια των πανεπιστημιακών διακοπών, παρέχει δικαίωμα επί των σπουδαστικών επιδομάτων για την κάλυψη των εξόδων διατροφής, τα οποία είναι ενδεχόμενο να καταβάλλονται επί πολύ μακρά χρονική περίοδο.

Είναι σαφές ότι η έννοια του « εργαζομένου » πρέπει να ερμηνεύεται ευρέως σε σχέση με το άρθρο 48 (βλέπε υπόθεση 53/81, Levin κατά Staatssecretaris van Justitie, Συλλογή 1982, σ. 1035, ιδίως σ. 1050). Είναι επίσης σαφές ότι η εργασία του προσφεύγοντος στη Ferranti ανταποκρινόταν στα κριτήρια της συμβάσεως εργασίας που αναφέρονται στην απόφαση Lawrie-Blum. Από την άποψη αυτή δεν έχει σημασία αν ο εργαζόμενος εργάζεται με μειωμένο ωράριο ή λαμβάνει λιγότερο από τον ελάχιστο μισθό που καθορίζουν οι εθνικές αρχές. Εξάλλου, κατόπιν της αποφάσεως Levin είναι επίσης σαφές ότι η δραστηριότητα πρέπει να είναι πραγματική και γνήσια, ενώ αποκλείονται « τόσο περιορισμένες απασχολήσεις που εμφανίζονται ως καθαρώς περιθωριακές και επουσιώδεις », και ότι οι κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων « εξασφαλίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων εκείνων που ασκούν ή που επιθυμούν να ασκήσουν οικονομική δραστηριότητα ».

Όσοι έχουν την ιδιότητα του « εργαζομένου » σε σχέση με το άρθρο 48 έχουν το δικαίωμα να αποδέχονται τις πραγματικές προσφορές εργασίας και να μεταβαίνουν σε οποιοδήποτε κράτος μέλος προς το σκοπό αυτό. Το Δικαστήριο έχει δεχτεί ότι τα πρόσωπα αυτά έχουν επίσης το δικαίωμα να μεταβαίνουν σε άλλο κράτος για την εξεύρεση εργασίας (υπόθεση 316/85, Centre public κατά Lebon, απόφαση της 18ης Ιουνίου 1987, Συλλογή 1987, σ. 2811). Όσοι προσπαθούν να εξεύρουν εργασία δεν έχουν τα δικαιώματα που προβλέπει το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού και κατά τη γνώμη μου το γεγονός ότι κάποιος έχει δικαιώματα βάσει του άρθρου 48 της Συνθήκης δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι έχει και όλα τα δικαιώματα που απονέμει το άρθρο 7 του κανονισμού.

Κατά τη γνώμη μου, προκειμένου να υποβληθεί αίτηση για υποτροφία κατά το άρθρο 7, ο αιτών πρέπει να αποδείξει ότι υποβάλλει την αίτησή του πράγματι ως εργαζόμενος, πρέπει δε να βρίσκεται στο κράτος μέλος υπό την ιδιότητά του αυτή και με σκοπό την εργασία.

Όσοι είναι αποφασισμένοι να μεταβούν σε ένα κράτος μέλος για να σπουδάσουν και έχουν γίνει δεκτοί από ένα πανεπιστήμιο ή μία σχολή από ορισμένη ημερομηνία και για ορισμένη περίοδο, αλλά εργάζονται για σύντομο χρονικό διάστημα για να αποκτήσουν χρήσιμη πείρα, δεν έχουν κατά τη γνώμη μου το δικαίωμα να ζητήσουν ως εργαζόμενοι τη χορήγηση υποτροφίας βάσει του άρθρου 7, παράγραφοι 2 και 3. Η εργασία είναι υπό μία έννοια παρεπόμενη σε σχέση με τις σπουδές και, μολονότι το Δικαστήριο έκρινε ότι τα παράλληλα κίνητρα της βουλήσεως όσων παρέχουν πραγματική εργασία ως εργαζόμενοι δεν έχουν καμία σημασία, οι αποφάσεις του Δικαστηρίου δεν αποκλείουν κατά τη γνώμη μου το ενδεχόμενο να εξεταστούν οι λόγοι για τους οποίους ο εργαζόμενος βρίσκεται σε ένα κράτος μέλος και παρέχει προσωρινή εργασία και η πραγματική ιδιότητα υπό την οποία ζητεί την υποτροφία. Νομίζω ότι όποιος διανύει τα στάδια που εκτίθενται στο προδικαστικό ερώτημα σπουδάζει στο πανεπιστήμιο ως κανονικός φοιτητής. Δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι άτομο που ασκεί τα δικαιώματα που έχει ο εργαζόμενος να εκπαιδευθεί επαγγελματικά με σκοπό να διευκολυνθεί η κινητικότητά του ή η κοινωνική του άνοδος. Δεν πηγαίνει δηλαδή στο πανεπιστήμιο υπό την ιδιότητα του εργαζομένου.

Εφόσον προκύπτει σαφώς ότι ένα άτομο μετανάστευσε ως πραγματικός εργαζόμενος, απέκτησε και εκεί την ιδιότητα του εργαζομένου και στη συνέχεια αποφάσισε να ζητήσει να εκπαιδευθεί επαγγελματικά ως εργαζόμενος, το άτομο αυτό δικαιούται να επικαλεστεί το άρθρο 7, παράγραφοι 2 και 3, σε σχέση με τα εκπαιδευτικά επιδόματα. Στην περίπτωση αυτή νομίζω ότι δεν επιτρέπεται να επιβληθεί ως προϋπόθεση να έχει εργαστεί το άτομο αυτό επί ορισμένη περίοδο (υποθέσεις 249/83, Hoeckx κατά Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn, Συλλογή 1985, σ. 973, και 122/84, Scrivner κατά Centre public d' aide sociale de Chastre, Συλλογή 1985, σ. 1027). Για να προσδιοριστεί όμως αν το άτομο αυτό είναι εργαζόμενος, νομίζω ότι επιτρέπεται, εφόσον υπάρχουν αμφιβολίες, να ληφθεί υπόψη η διάρκεια της περιόδου κατά την οποία ισχυρίζεται ότι εργάστηκε. Η περίοδος αυτή πρέπει να είναι εύλογη σε σχέση με το σκοπό αυτό και νομίζω ότι το ένα έτος είναι, αν όχι αλάνθαστο κριτήριο, μια εύλογη περίοδος.

Δεν δέχομαι την άποψη ότι η απόφαση που εξέδωσε το Δικαστήριο στις 6 Ιουνίου 1985 στην υπόθεση 157/84, Frascogna κατά Caisse de dépôts et consignations, (Συλλογή 1985, σ. 1739), απαγορεύει να επιβληθεί μια ελάχιστη περίοδος ως κριτήριο για την επίλυση του ζητήματος αν ένα άτομο βρίσκεται πραγματικά σε ένα κράτος μέλος ως εργαζόμενος. Αντικείμενο της υποθέσεως εκείνης ήταν ένα επίδομα γήρατος για πρόσωπο που κατοικούσε σε κράτος μέλος. Η ενδιαφερόμενη πληρούσε τις προϋποθέσεις ως προς την ηλικία και το Δικαστήριο έκρινε με την απόφασή του ότι η πρόσθετη προϋπόθεση περί κατοικίας ήταν παράνομη. Κατ' αναλογία πρέπει να γίνει δεκτό ότι, εφόσον προκύπτει σαφώς ότι ένα άτομο είναι εργαζόμενος σε σχέση με το άρθρο 7 του κανονισμού, δεν επιτρέπεται να επιβληθεί η προϋπόθεση μιας ελάχιστης περιόδου εργασίας. Τελείως διαφορετική είναι η περίπτωση κατά την οποία λαμβάνεται υπόψη η διάρκεια εργασίας προκειμένου να επιλυθεί το βασικό ζήτημα αν ο ενδιαφερόμενος είναι εργαζόμενος υπό την έννοια του άρθρου 7, παράγραφοι 2 και 3, του κανονισμού, όταν πρόκειται για σπουδαστικά επιδόματα.

Εν προκειμένω επιτρέπεται να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι ο αιτών είχε εργαστεί οκτώ μόνο μήνες ως ασκούμενος και επομένως να γίνει δεκτό ότι δεν έχει τα δικαιώματα που παρέχουν στους εργαζομένους η παράγραφος 2 ή η παράγραφος 3 του άρθρου 7 του κανονισμού.

Ερώτημα 4

« Αν ένας εργαζόμενος σταματήσει να απασχολείται ως μισθωτός προκειμένου να αρχίσει, και πράγματι αρχίζει, πανεπιστημιακές σπουδές ηλεκτρολογίας-μηχανολογίας, με την πρόθεση να γίνει μηχανολόγος και να ασκήσει το σχετικό επάγγελμα, δικαιούται, κατά το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68, το επίδομα που καταβάλλεται, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, στους σπουδαστές για α) τα δίδακτρά τους ή/και β) τα έξοδα διατροφής τους; »

Ενόψει της απαντήσεως την οποία προτείνω για το ερώτημα 3, δεν χρειάζεται να δοθεί λεπτομερής απάντηση στο ερώτημα 4. Για τους λόγους όμως που εξέθεσα με τις προτάσεις μου στην υπόθεση Lair, θεωρώ ότι αυτός που είναι εργαζόμενος σε σχέση με το άρθρο 7, παράγραφοι 2 και 3, έχει δικαίωμα να λαμβάνει τα επιδόματα για την κάλυψη των εξόδων διατροφής του και να επιβαρύνεται ή να απαλλάσσεται από τα δίδακτρα υπό τις ίδιες προϋποθέσεις όπως και οι υπήκοοι του κράτους μέλους υποδοχής βάσει της παραγράφου 2, όσον αφορά τη μη επαγγελματική εκπαίδευση, ή βάσει της παραγράφου 3, όσον αφορά τη φοίτηση σε επαγγελματικές σχολές ή κέντρα επανεκπαιδεύσεως.

Ερώτημα 5

« Μπορεί το τέκνο υπηκόου κράτους μέλους το οποίο διαμένει στο έδαφος άλλου κράτους μέλους (" κράτους υποδοχής ") να απαιτήσει την εφαρμογή των ευεργετικών διατάξεων του άρθρου 12 του κανονισμού 1612/68, όταν ο γονέας του, ο οποίος ούτε εργάζεται ούτε διαμένει πλέον στο κράτος υποδοχής, διέμενε ή εργάστηκε στο κράτος υποδοχής για τελευταία φορά πριν από τη γέννηση του τέκνου, η δε διαμονή του τέκνου στο κράτος υποδοχής δεν οφείλεται στην εργασία του γονέα του στο κράτος αυτό; »

Ο προσφεύγων υποστηρίζει ότι, αν το άρθρο 12 ερμηνευθεί κατά γράμμα, έχει οπωσδήποτε τα σχετικά δικαιώματα. Η γαλλίδα μητέρα του, από την οποία έλκει τα δικαιώματά του, εργάστηκε στο Ηνωμένο Βασίλειο και ο ίδιος διαμένει στη χώρα αυτή. Ο προσφεύγων ισχυρίζεται επίσης ότι θα αποτελούσε μεγάλο περιορισμό της κινητικότητας του εργατικού δυναμικού το να μην μπορούν τα τέκνα, αφού έζησαν με το γονέα τους για δεκαπέντε χρόνια σε ένα κράτος μέλος και στη συνέχεια μετέβησαν για να εγκατασταθούν σε άλλο κράτος μέλος, να επιστρέψουν για να διαμείνουν στο πρώτο κράτος με σκοπό να σπουδάσουν ή το να μην έχουν το δικαίωμα αυτό και επομένως ούτε τα δικαιώματα που παρέχει το άρθρο 12 τα τέκνα που γεννώνται αργότερα. Το Ηνωμένο Βασίλειο απαντά ότι η μητέρα έφυγε από το Ηνωμένο Βασίλειο το 1965, δηλαδή πριν από την προσχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου, και ότι τα τέκνα της δεν μπορούν να αποκτήσουν δικαιώματα προβλεπόμενα από το κοινοτικό δίκαιο που να βασίζονται στην εργασία της και στη διαμονή της στο Ηνωμένο Βασίλειο πριν από την προσχώρηση. Επιπλέον, αν σκοπός του άρθρου 12 είναι να διευκολυνθεί η ενσωμάτωση της οικογένειας του εργαζομένου στο κράτος υποδοχής στο οποίο εργάζεται ή εργαζόταν, δεν είναι ορθό να υποστηρίζεται ότι τα τέκνα, η διαμονή των οποίων δεν έχει καμία σχέση με την εργασία του γονέα στο κράτος αυτό,πρέπει να έχουν τα δικαιώματα αυτά.

Κατά τη γνώμη μου, το άρθρο 12 έχει την έννοια ότι απονέμει δικαιώματα στο τέκνο που έζησε με τους γονείς του ή το γονέα του σε ένα κράτος μέλος ενόσω ο γονέας του εργαζόταν ως μισθωτός στο κράτος αυτό. Το γεγονός ότι ο γονέας φεύγει από το κράτος αυτό δεν στερεί το τέκνο από τα δικαιώματά του. Νομίζω όμως ότι το εν λόγω άρθρο δεν απονέμει δικαιώματα στα τέκνα που γεννώνται μετά τη λήξη της διαμονής και της εργασίας του γονέα σε ένα κράτος μέλος. Το

τέκνο αυτό δεν ήταν ποτέ μέλος της οικογένειας στο κράτος αυτό ούτε ενσωματώθηκε στο κράτος αυτό ως μέλος της οικογένειας του εργαζομένου. Η επιστροφή και διαμονή του για λόγους σπουδών δεν γίνεται υπό την ιδιότητα του τέκνου εργαζομένου ούτε υπό την ιδιότητα κάποιου που ήταν τέκνο εργαζομένου κατά τη διάρκεια της περιόδου κατά την οποία εργάστηκε ο γονέας του και η οποία έχει τώρα λήξει.

Εν πάση περιπτώσει, δεν είμαι πεπεισμένος ότι το τέκνο υπηκόου άλλου κράτους μέλους που έφυγε από το Ηνωμένο Βασίλειο πριν από την προσχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου στη Συνθήκη έχει τα εν λόγω δικαιώματα.

Κατά συνέπεια, νομίζω ότι στα προδικαστικά ερωτήματα πρέπει να δοθούν οι ακόλουθες απαντήσεις:

« 1) α) Ο όρος " επαγγελματική εκπαίδευση " καλύπτει τον κύκλο πανεπιστημιακών σπουδών ηλεκτρολογίας-μηχανολογίας με πλήρη παρακολούθηση ο οποίος οδηγεί στη χορήγηση πτυχίου χάρη στο οποίο ο πτυχιούχος πληροί τις από άποψη σπουδών προϋποθέσεις για να γίνει μέλος του επαγγελματικού συλλόγου των ηλεκτρολόγων-μηχανολόγων, πράγμα το οποίο στη συνέχεια του δίνει τη δυνατότητα, μετά την απόκτηση επιπλέον επαγγελματικής πείρας, να εγγραφεί στα σχετικά μητρώα ως επαγγελματίας μηχανολόγος· επικουρικά, αυτό ισχύει, αν οι σπουδές τού παρέχουν τις θεωρητικές και πρακτικές γνώσεις που είναι αναγκαίες για την άσκηση του επαγγέλματος αυτού·

β) Ο κύκλος σπουδών αυτός αποτελεί εκπαίδευση σε επαγγελματική σχολή κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 3, του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68.

2) Το άρθρο 7 της Συνθήκης ΕΟΚ, όπως ερμηνεύθηκε στην υπόθεση 293/83, Gravier κατά Δήμου Λιέγης, απαγορεύει τις διακρίσεις λόγω ιθαγένειας μεταξύ των υπηκόων του κράτους μέλους στο οποίο παρέχεται η επαγγελματική εκπαίδευση και των υπηκόων των άλλων κρατών μελών, σε σχέση με την καταβολή προς όσους ή για λογαριασμό όσων φοιτούν σε επαγγελματικές σχολές των διδάκτρων τους, όχι όμως και σε σχέση με την καταβολή των εξόδων διατροφής τους.

3) και 4) Ο όρος " εργαζόμενος " σε σχέση με τα εκπαιδευτικά επιδόματα που κανονισμού 1612/68 δεν καλύπτει όσους εισέρχονται σε ένα κράτος μέλος και εργάζονται για οκτώ μήνες πριν αρχίσουν σε συγκεκριμένη ημερομηνία να σπουδάζουν στο πανεπιστήμιο, το οποίο τους έχει δεχθεί πριν εισέλθουν στο κράτος αυτό, με σκοπό να αποκτήσουν πείρα στον κλάδο των πανεπιστημιακών τους σπουδών, εφόσον ο εργοδότης τους τους προσλαμβάνει υπό την προϋπόθεση και μόνο ότι έχουν γίνει δεκτοί στο πανεπιστήμιο. Τα πρόσωπα αυτά δεν δικαιούνται

επίδομα κατά το άρθρο 7, παράγραφος 2 ή 3, του κανονισμού 1612/68 ούτε για τα δίδακτρα ούτε για τα έξοδα διατροφής τους.

5) Το τέκνο υπηκόου κράτους μέλους δεν μπορεί να ζητήσει την εφαρμογή των ευεργετικών διατάξεων του άρθρου 12 του κανονισμού 1612/68 σε σχέση με τα εκπαιδευτικά επιδόματα, εφόσον ο γονέας του από τον οποίο αντλεί τα δικαιώματά του είχε σταματήσει να εργάζεται και να διαμένει στο κράτος μέλος υποδοχής πριν γεννηθεί το τέκνο. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση κατά την οποία ο γονέας αυτός εργαζόταν στο κράτος υποδοχής, από το οποίο όμως έφυγε πριν το κράτος αυτό προσχωρήσει στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. »

Στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων των διαδίκων της κύριας δίκης. Τα έξοδα των κυβερνήσεων που υπέβαλαν παρατηρήσεις και της Επιτροπής δεν αποδίδονται.